

Paweł Dobrzański
Uniwersytet Wrocławski

Rola państwa w gospodarce rynkowej. Stany Zjednoczone–Niemcy–Japonia

JEL Classification: P46, P47, P48, P 51, O57

Keywords: market economy system, government, government efficiency, competitiveness.

Abstract

The role of government in a market economy. United States–Germany–Japan

The role of the government in the economy is one of the basic problems of economic theory and policy. Economic activity of the government and its impact on the economic process are one of the most controversial economic issues. Nowadays, there is no socio-economic theory acceptable to all economists that would describe the problem of government activity. The main goal of the article is to present the role of government in market economy system. For this purpose, general theory of the role of government in market economy is described, and the differences and similarities between United States, Germany and Japan are presented. The article also presents an assessment of government activity in the studied countries, inter alia The Global Competitiveness Report, World Competitiveness Report and Index of Economics Freedom.

Wstęp

Rola państwa w gospodarce jest jednym z podstawowych zagadnień teorii ekonomii, polityki gospodarczej i myśli społecznej. Ekonomiczna aktywność państwa i jej zakres oddziaływania na proces gospodarczy jest jednym z najbardziej kontrowersyjnych problemów ekonomicznych. Nie istnieje obecnie jedna teoria społeczno-ekonomiczna, która w sposób całościowy, a zarazem akceptowany dla wszystkich ekonomistów opisywałaby problem ekonomicznej aktywności państwa. Panuje jednak zgodność co do tego, że „państwo jest największym podmiotem gospodarczym, instytucją regulującą funkcjonowanie pozostałych podmiotów”¹.

¹ K. Markowski, *Rola państwa w gospodarce rynkowej*, Warszawa 1992, s. 87.

Państwo jest złożonym systemem ekonomicznym instytucji i organizacji, które powstają w procesie ewolucji instytucji społecznych i ekonomicznych. Zapewnia jednostkom ochronę ich praw oraz porządku społecznego i gospodarczego, będącego funkcją norm prawnych i zwyczajowych. Neoklasyczna teoria państwa D.C. Northa zawiera trzy podstawowe elementy, a mianowicie²:

1. Państwo chroni swoich obywateli i zapewnia sprawiedliwość.
2. Państwo stara się maksymalizować swoje potrzeby.
3. Państwowi decydenci konkurują na zewnątrz i wewnątrz państwa.

W każdej gospodarce występuje określony system ekonomiczny (gospodarczy). Jest to zespół instytucji i mechanizmów koordynujących i kontrolujących podejmowanie oraz realizację decyzji ekonomicznych. Występujące współcześnie systemy gospodarcze różnią się pomiędzy sobą³:

- formą własności środków produkcji,
- zestawem celów społecznych i gospodarczych;
- metodami oddziaływania na rozwój i funkcjonowanie gospodarki;
- mechanizmami alokacji zasobów;
- zasadami (wzorcami) podziału dochodu narodowego.

Z założeń systemowych wynikają wzorce odpowiadające na pytania: co, kiedy, w jaki sposób i dla kogo produkować. Historia praktyki gospodarczej dowodzi, że nie było ani nie ma w świecie absolutnie doskonałego systemu ekonomicznego. Występuje w związku z tym stałe dążenie do ich doskonalenia oraz zwiększania ich efektywności.

Rola państwa w gospodarce rynkowej

Istnieją dwa podstawowe typy gospodarki rynkowej. Pierwszy to model z interwencjonizmem państwowym, zwany także regulowaną gospodarką rynkową czy też systemem parametrycznym. W systemie tym zarządzanie gospodarką realizowane jest głównie środkami pośredniego sterowania, to jest na przykład za pomocą parametrów finansowych. Drugi zaś to model gospodarki rynkowej eliminujący w teorii interwencjonizm państwa lub mu niechętny z przekonania o samoregulującym się charakterze gospodarki rynkowej. Zwolennicy tego modelu uważają, że wszelkie włączenie państwa w procesy gospodarcze zakłóca warunki konkurencji i raczej szkodzi, utrudniając żywiołowe działanie mechanizmów rynkowych. Państwo zajmuje się formami lub procedurami ekonomicznej konkurencji,

² D.C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge 1990, s. 27.

³ W. Grzywacz, I. Joźwiński, *Współczesne uwarunkowania i tendencje polityki ekonomicznej*, Szczecin 2007, s. 9–10.

natomiast nie zajmuje się rzeczową treścią działalności gospodarczej. Model ten nazywa się też samoregulującą gospodarką rynkową⁴.

W rzeczywistości dominuje dziś model mieszany. Łączy on system gospodarki rynkowej z interwencjonizmem państwowym. Dotyczy to nawet krajów o doktrynie najbardziej liberalnej, jak USA czy Wielka Brytania. W rezultacie żaden z wysoko rozwiniętych krajów zachodnich nie jest dzisiaj gospodarką czysto rynkową. Nawet w krajach zachodnich rynek działa w połączeniu z wszechstronną regulacją rynku przez państwo w interesie społeczeństw i mimo tendencji do ograniczenia tej regulacji jest ona nadal bardzo silna⁵.

Z. Hockuba uważa, że polityka gospodarcza państwa w sytuacji transformacji systemowej w gospodarkę rynkową powinna kształtować warunki symulujące przebieg procesu przemian, obejmujące następujące kierunki działań:

- tworzenie prawa i instytucji właściwych rozwiniętemu porządkowi rynkowemu i demokracji;

- prywatyzację sektora państwowego w celu ukształtowania przejrzystych stosunków własnościowych, zmniejszania rozmiarów i sposobu uczestniczenia państwa w gospodarce oraz zainicjowania rynków kapitałowych;

- kontrolę przestrzegania prawa, które ze względu na bardzo specyficzne warunki chaosu, niestabilności norm i powszechną niepewność często będzie łamane;

- porządkowanie sfery stosunków monetarnych przez reformy sektora bankowego oraz odpowiednią politykę emisji pieniądza⁶.

Mechanizm rynkowy, mimo że pozwala ustalić cenę równowagi, a tym samym ilość produkowanych w gospodarce dóbr, nie rozwiązuje wszystkich problemów gospodarczych. Dlatego też państwo powinno pełnić poniższe funkcje⁷:

- tworzyć i dbać o właściwe funkcjonowanie systemu prawnego regulującego prowadzenie działalności gospodarczej, czyli chronić własność prywatną, regulować dostęp firm do kapitału i funkcjonowanie giełd papierów wartościowych, rozstrzygać spory gospodarcze;

- chronić gospodarkę przed powstaniem monopolu i przeciwdziałać nieprawidłowej alokacji zasobów gospodarczych oraz obniżaniu poziomu dobrobytu społeczeństwa. Państwo może te straty ograniczyć, podtrzymując konkurencję, wzmacniając system obiegu informacji, usuwając bariery wejścia na rynek, przeciwdziałając praktykom monopolistycznym itp.;

- dostarczać dobra publiczne, czyli dobra, których produkcją sektor prywatny nie jest zainteresowany lub nie powinien mieć wpływu na ich funkcjonowanie ze względu na niezawisłość i obiektywizm państwa;

⁴ A. Karpiński, *Zakres interwencji państwa we współczesnych gospodarkach rynkowych*, Wrocław 1992, s. 14.

⁵ *Ibidem*, s. 30.

⁶ Z. Hockuba, *Droga do spontanicznego porządku*, Warszawa 1995, s. 49.

⁷ D.C. North, *Government and the American Economy. A New History*, Chicago 2007, s. 1–13.

— ograniczyć dostęp dóbr społecznie szkodliwych do rynku (na przykład narkotyki, alkohol, tytoń);

— przeciwdziałać negatywnym efektom zewnętrznym w zakresie produkcji i konsumpcji. Państwo może nakłonić podmioty gospodarcze do pokrywania całości lub części kosztów związanych z ograniczeniem negatywnych skutków ubocznych ich działalności w sferze produkcji lub konsumpcji;

— redystrybuować dochód — działania zmierzające do niwelowania zbyt dużych, nieakceptowanych społecznie różnic dochodowych i majątkowych oraz pomocy ludziom starym, upośledzonym i chorym, którzy nie są w stanie radzić sobie sami;

— stabilizować gospodarkę — działania mające na celu osiągnięcie i utrzymanie w dłuższym okresie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego, wyeliminowanie lub przynajmniej ograniczenie inflacji i bezrobocia, zmniejszenie amplitudy wahań poziomu aktywności gospodarczej — wahań koniunkturalnych — oraz możliwie najlepsze wykorzystanie rzeczowych czynników produkcji;

— chronić środowisko naturalne.

W gospodarce rynkowej punktem wyjścia jest prywatna własność środków produkcji i koordynacja zachowań na rynku, ale państwu przypada ponadto ważna rola łagodzenia negatywnych społecznych skutków gospodarki rynkowej oraz zapewnienia społecznego wsparcia dla osób dotkniętych negatywnymi skutkami działania w warunkach wolnej konkurencji. Równocześnie państwo ma zapewnić funkcjonowanie konkurencji, usuwając możliwe ograniczenia. Nie ma jednoznacznej opinii na temat tego, czy do tej koncepcji należy włączyć kompleksowe sterowanie procesem ekonomicznym. Państwo ma przez odpowiednią politykę pieniądza, finansów i dochodów zapobiegać powstawaniu i rozprzestrzenianiu się nierównowagi gospodarczej, w tym wysokiemu bezrobociu i inflacji⁸.

Spory o rolę państwa w gospodarce rynkowej z pewnością nie ustaną, chociaż wszystkie państwa, nawet te najbardziej liberalne, na przykład Stany Zjednoczone, w coraz większym stopniu zbliżają się do modelu regulowanej gospodarki rynkowej, a sektor państwowy w większości państw Europy Zachodniej pozostaje jeszcze znaczny. Cykliczne nawroty ideologii wolnorynkowej tylko częściowo osłabiają ogólną tendencję do wzrostu aktywności państwa w gospodarce. Co więcej, prawidłowością jest, że zakres błędów w polityce gospodarczej państwa tolerowanych przez wyborców jest coraz mniejszy. Bez sprawnej regulacji procesów społeczno-gospodarczych i bez polityków zdolnych do wykonania tego zadania żadna partia polityczna nie uzyska przyzwolenia wyborców na rządzenie państwem⁹.

⁸ W. Jakóbiak, *Zmiany systemowe a struktura gospodarki w Polsce*, Warszawa 2000, s. 58–75.

⁹ T.T. Kaczmarek, *Zasady porządku w gospodarce rynkowej. Rola państwa*, Warszawa 2004, s. 96.

Rola państwa we współczesnych gospodarkach rynkowych — Stany Zjednoczone–Niemcy–Japonia

Realnie istniejące systemy gospodarcze różnych państw, analizowane w długim okresie, mają charakter dynamiczny, swoisty dla danego kraju. Systemy gospodarcze różnych państw nie są identyczne. Nawet państwa mające podobne warunki ustrojowe z gospodarkami uznanymi za rynkowe znacznie się różnią. Można oczywiście znaleźć pewne zbieżne cechy różnych systemów, ale faktycznie każdy z nich ma swoją własną, niepowtarzalną specyfikację. Specyfika ta kształtuje się bowiem pod wpływem historii, tradycji, kultury, religii i mentalności różnych społeczeństw¹⁰.

Stany Zjednoczone

Wśród krajów wysoko rozwiniętych najbliższa modelowi kapitalistycznej gospodarki rynkowej jest gospodarka amerykańska. Jednak ona także reprezentuje zmodyfikowany kapitalizm, w którym pokaźna jest rola państwa. Aktywność państwa w gospodarce amerykańskiej obejmuje finanse publiczne i powiązaną z nimi politykę fiskalną, monetarną oraz regulację i kontrolę aktywności gospodarczej. Niewielka jest natomiast bezpośrednia działalność gospodarcza państwa, a także polityka dochodowa polegająca na próbach bezpośredniego kontrolowania przez państwo cen i płac. Ta ostatnia ograniczona jest w praktyce do ustalania płacy minimalnej czy też lokalnego limitowania wzrostu niektórych cen¹¹.

Finanse publiczne są najbardziej widocznym przejawem aktywności państwa w Stanach Zjednoczonych. Są one narzędziem pomagającym realizować rolę redystrybucyjną (pozwalają korygować dokonywaną przez rynek dystrybucję dochodów), jak też stabilizacyjną gospodarki, a także umożliwiają tworzenie dóbr publicznych. Wydatki publiczne w 2002 r. stanowiły blisko 30% PKB. W wydatkach federalnych, które stanowią blisko dwie trzecie całości wydatków publicznych, pierwsze miejsce zajmują ubezpieczenia społeczne — pochłaniają one ponad jedną piątą budżetu, a łącznie z ubezpieczeniami medycznymi dla emerytów (*medicare*) — więcej niż jedną trzecią. Na drugim miejscu (17%) plasuje się obrona narodowa, a trzecie miejsce (15%) zajmuje zbiorcza kategoria „zabezpieczenie dochodów”, która obejmuje między innymi emerytury i renty pracowników federalnych, pomoc rentową nieobjętą ubezpieczeniem emerytalnym, zasiłki dla bezrobotnych, pomoc mieszkaniową i żywnościową¹².

¹⁰ J. Kaja, *Polityka Gospodarcza. Wstęp do teorii*, Warszawa 2007, s. 73.

¹¹ S.G. Kozłowski, *Systemy ekonomiczne*, Lublin 2004, s. 41.

¹² *Gospodarka Stanów Zjednoczonych*, CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html>.

Podatkowe obciążenia (29% PKB w 2002 r.) lokują gospodarkę amerykańską na ostatnim miejscu wśród najbardziej uprzemysłowionych krajów świata (grupa G7) i na 27. miejscu wśród 30 krajów OECD. Specyficzny jest przy tym trend do przesuwania obciążenia podatkowego z wielkiego biznesu oraz najbogatszych grup ludności na barki przeciętnego i uboższego Amerykanina. W 1950 r. dwie trzecie wpływów do budżetu federalnego pochodziło z podatków dochodowych z korporacji. Natomiast w 2002 r. stanowiły one już tylko 17%. W epoce Reagana i Busha średnie obciążenie podatkowe jednego procenta najbogatszych Amerykanów spadło o 4,9%, a dla 80% Amerykanów wzrosło o 1,2%¹³.

Głównym zadaniem polityki monetarnej jest zapewnienie odpowiedniego poziomu aktywności i stabilności gospodarki. Realizowana ona jest przez System Rezerwy Federalnej, który jest amerykańskim bankiem centralnym. Regulacja aktywności gospodarczej przez państwo ma na celu stworzenie w gospodarce warunków jak najbliższych teoretycznemu modelowi rynkowemu. Realizacja funkcji państwa wiąże się z koniecznością zatrudnienia pracowników w różnych instytucjach i agendach państwowych. Dlatego też państwo jest obecne na amerykańskim rynku pracy¹⁴.

Kontrola państwa i regulacja gospodarki ma swą historię sięgającą końca XIX w. Przyjęcie pierwszej ustawy antymonopolowej, zwanej ustawą Shermana (1890 r.), było odpowiedzią na gwałtowny rozwój trustów. W latach 80. określano także, kiedy połączenie dwóch przedsiębiorstw narusza ustawy antymonopolowe. Funkcję organów kontrolujących pełni Federalna Komisja Handlu i Wydział Antymonopolowy Departamentu Sprawiedliwości. Drugą strefą regulacji państwa są usługi użyteczności publicznej (to jest woda, kanalizacja, gaz, energia elektryczna itd.). Usługi te mają charakter monopolu naturalnego, co oznacza, że jedno przedsiębiorstwo wytwarza dane dobro taniej niż większa ich liczba. Społeczne koszty zewnętrzne są trzecim obszarem regulacji. Są to koszty, które producent przerzuca na społeczeństwo. Do narzędzi regulacji należą między innymi podatki związane z emisją szkodliwych substancji, aukcja uprawnień do takiej emisji czy bezpośrednie ustalanie norm¹⁵.

Państwo jest też największym amerykańskim pracodawcą, który zatrudnia bezpośrednio w sektorze cywilnym około 16% ogółu zatrudnionych. Państwo przyczynia się również w sposób pośredni do powstania milionów miejsc pracy. Bazy wojskowe, fabryki zbrojeniowe, wielkie uniwersytety stanowe aktywizują gospodarkę całej okolicy. Warunki pracy w wielu dziedzinach są regulowane ponadto pośrednio przez sektor publiczny. Udział państwa w działalności produkcyjnej jest nieduży — 1,5% produktu narodowego. Niemniej jednak na wszystkich szczeblach amerykańskiej administracji znaleźć możemy przedsiębiorstwa

¹³ S.G. Kozłowski, *Systemy ekonomiczne*, Lublin 2004, s. 49.

¹⁴ *Ibidem*, s. 48.

¹⁵ A. Bartnicki, D.T. Critchlow, *Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Warszawa 1995, s. 67.

publiczne. Przedsiębiorstwa państwowe występują głównie w sektorze rolniczym oraz usługach użyteczności publicznej¹⁶.

Warte podkreślenia jest to, że Stany Zjednoczone są krajem specyficznym ze względu na liczbę imigrantów. Dlatego też ciężko powiązać pozycję gospodarki amerykańskiej (mierzoną zarówno produktem narodowym na mieszkańca, jak i wydajnością pracy) z systemem ekonomicznym Stanów Zjednoczonych. Duży napływ ludności imigracyjnej zapewnia Stanom Zjednoczonym możliwość korzystania z wykwalifikowanej siły roboczej bez ponoszenia kosztów wykształcenia. Proces ten trwa od kilkuset lat i nadal nie ustał, imigracyjny przyrost ludności stanowi dziś około 40–50% całości przyrostu¹⁷.

Niemcy

System ekonomiczny współczesnych Niemiec, zwany społeczną gospodarką rynkową, ma wielorakie korzenie. Niektóre elementy tego systemu wywodzą się z XIX w. z koncepcji niemieckiego wybitnego ekonomisty Friedricha Lista. List przeciwstawiał się koncepcjom liberalnej gospodarki przedstawianym przez Adama Smitha, traktując je jako formę uzasadnienia brytyjskich interesów¹⁸.

System zabezpieczenia społecznego powstał za czasów Otto von Bismarcka. Wprowadził on w latach 1883–1889 postępowe ustawodawstwo socjalne stanowiące pierwsze w świecie tak kompleksowe rozwiązanie, które motywowane było chęcią zahamowania dynamicznego rozwoju ruchu robotniczego towarzyszącego uprzemysłowieniu. Zawierało ono trzy rodzaje ubezpieczenia, będące do dziś trzonem niemieckiego systemu zabezpieczenia socjalnego. W skład systemu zabezpieczenia społecznego wchodziło: ubezpieczenie zdrowotne, wypadkowe oraz system rentowy (dla niezdolnych do pracy) i emerytury (dla osób w wieku produkcyjnym powyżej 70 lat)¹⁹.

Teoretyczne podstawy społecznej gospodarki rynkowej opracowane zostały przez niemieckich ekonomistów skupionych wokół Uniwersytetu we Fryburgu w latach 30. XX w. Zapoczątkowali oni tak zwany kierunek ordoliberalny (liberalizm uporządkowany przez państwo), który przeciwstawiał się liberalizmowi żywiołowemu proponowanemu przez Adama Smitha. Walter Eucken, którego prace stanowią podstawy szkoły ordoliberalnej, za istotę idei społecznej gospodarki rynkowej uważał „porządek konkurencyjny”. Według teorii ordoliberalnej „gospodarka rynkowa z istniejącą konkurencją stanowi najbardziej efektywną i najlepszą przystosowaną do natury człowieka formę porządku ekonomicznego, gdyż

¹⁶ S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 53.

¹⁷ *Ibidem*, s. 54.

¹⁸ *Spółeczna gospodarka rynkowa*, red. R.W. Włodarczyk, Warszawa 2010, s. 48.

¹⁹ S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 139.

zapewnia ona maksymalizację indywidualnej wolności wyboru²⁰. Dlatego też podstawowym zadaniem państwa jest ochrona konkurencji, która obok prywatnej własności jest podstawową cechą porządku gospodarczego. Państwo powinno także ograniczać cykle koniunkturalne, bronić wartości pieniądza, zapewniać świadczenia socjalne i dostarczać dobra publiczne. Ordoliberalowie wyznaczają także dla państwa istotną rolę w ochronie środowiska, uznają za konieczne wysokie wydatki na oświatę, roboty publiczne czy kulturę²¹.

Podstawą funkcjonowania ordoliberalnej gospodarki jest rynek, którego działanie zapewniać ma wzrost dochodów i liczby miejsc pracy oraz pełne zatrudnienie. Dla prawidłowego funkcjonowania rynku konieczna jest jego ochrona przez silne demokratyczne państwo. Ponadto państwo ma za zadanie dzielić otrzymywane dochody tak, aby zapewnić odpowiedni poziom świadczeń społecznych. Ma też ono prowadzić politykę społeczną zmierzającą do poprawy jakości życia²².

Ochrona konkurencji przez państwo zagwarantowana jest w ustawie o przeciwdziałaniu ograniczenia konkurencji uchwalonej w 1957 r. Była ona kilkakrotnie uzupełniania i zmieniania, przy czym najważniejsza zmiana, czyli wprowadzenie kontroli fuzji przedsiębiorstw, została dokonana w 1966 r. Ustawodawstwo niemieckie jest, w odróżnieniu na przykład od amerykańskiego, bardzo szczegółowe i precyzyjne, w praktyce niepozostawiające znaczniejszych możliwości interpretacyjnych²³.

Spółeczny komponent niemieckiego systemu gospodarczego pozwala w istotny sposób łagodzić konflikty społeczne. W Niemczech obciążenia finansowe pracownika związane z wiekiem, chorobą, wypadkiem, bezrobociem, bankructwem pracodawcy czy koniecznością przekwalifikowania się są znacząco łagodzone przez system zabezpieczenia społecznego. Główną cechą tego systemu jest solidarność: zatrudnieni płacą składki na rozmaite rodzaje systemu zabezpieczenia społecznego. System wykracza daleko poza świadczenia dla pracowników, obejmując między innymi świadczenia dla dzieci czy różne formy pomocy mieszkaniowej. Wydatki na zabezpieczenie społeczne w Niemczech są bardzo duże i stanowią jedną trzecią wartości produktu krajowego brutto²⁴.

Charakterystyczną cechą systemu niemieckiego są pozapodatkowe instrumenty zmierzające do zmniejszenia rozpiętości dochodowych. Progresywne podatki dochodowe nie są jedyną formą wyrównania dochodów kreowanych przez rynek. Stosowane są także inne instrumenty, takie jak: stymulowanie oszczędno-

²⁰ P. Pysz, *Spółeczna gospodarka rynkowa: ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, Warszawa 2008, s. 27.

²¹ *Ibidem*.

²² S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 140–141.

²³ K. von Wogau, *Spółeczna gospodarka rynkowa — model dla Europy: od euro do europejskiego rynku lokalnego*, Gliwice 2000, s. 34.

²⁴ S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 150.

ści w grupach o niskich dochodach, wypłaty transferowe czy bezpośrednia działalność państwa (na przykład budownictwo mieszkaniowe czy obowiązkowe ubezpieczenia zdrowotne). Wśród programów wprowadzających korekty do gospodarki rządzonej przez prawa rynku istotne miejsce zajmuje też system ubezpieczeń zdrowotnych i ochrona zdrowia. Ubezpieczenia ustawowe mają charakter obligatoryjny dla wszystkich zatrudnionych otrzymujących zarobki poniżej określonego, dość wysokiego pułapu²⁵.

Japonia

Mimo rynkowego charakteru gospodarka japońska różni się znacznie od innych zachodnich, szczególnie zaś od modelu amerykańskiego. Do wyróżniających cech zaliczyć można znacznie silniejszy związek kierownictwa przedsiębiorstwa z pracownikami niż z akcjonariuszami oraz długoterminowe powiązania wewnątrz przedsiębiorstwa. Gospodarka japońska po II wojnie światowej stanowiła typowy przykład kierowanej gospodarki rynkowej typu keynesowskiego. Inicjatywy sektora prywatnego uzupełniane były intensywną działalnością państwa²⁶.

Na obecny kształt gospodarki japońskiej znaczny wpływ wywarł okres gospodarki wojennej lat 30., kiedy to Japonia korzystała ze wzorców Trzeciej Rzeszy, ale również z doświadczeń ZSRR. Szczególny wpływ państwa na gospodarkę datuje się od tego okresu. Wzrost gospodarczy rozpoczął się w Japonii znacznie później niż w innych krajach rozwiniętych. Przed 1868 r. Japonia reprezentowała system feudalny zbliżony do średniowiecznej Europy. W systemie tym istniały klasy społeczne, ze szczególną pozycją szlachty, słaba władza centralna, rozbieżności na prowincje rządzone przez dziedzicznych władców, granice celne między prowincjami, brak swobody przepływu ludzi. Wszystkie te cechy plasowały Japonię o kilkaset lat za Europą. Usunięcie poprzednio panującej rodziny cesarskiej (Tokugawa) przez imperatora Meiji spowodowało dynamiczną modernizację kraju. Meiji wyeliminował władzę szogunów i scentralizował władzę ekonomiczną i polityczną²⁷.

Nowe władze zakończyły międzynarodową izolację Japonii i rozpoczęły komercjalizację i modernizację. W okresie Meiji państwo przejęło ciężar kreowania rozwoju gospodarczego. Działalność państwa skupiona była głównie na rozwijaniu podstawowych dziedzin przemysłu (metalurgii żelaza, stoczni, przemysłu maszynowego) oraz znacjonalizowaniu infrastruktury (usług pocztowych, telefonicznych i telegraficznych, kolei, portów, produkcji i dystrybucji energii elektrycznej). Państwo oferowało także przedsiębiorcom prywatnym pomoc technicz-

²⁵ S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 152.

²⁶ *Ibidem*, s. 163.

²⁷ Japan — PATTERNS OF DEVELOPMENT, <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-7176.html>.

ną i finansową. W końcu XIX w. państwo aktywnie uczestniczyło w 50% wszystkich inwestycji pozarolniczych. W okresie późniejszym rząd sprzedał większość własności przemysłowej, często po niskich cenach, tworząc klasę japońskich kapitalistów²⁸.

Obecnie japoński system ekonomiczny jest połączeniem niezależnych prywatnych przedsiębiorstw ze znacznym stopniem państwowej kontroli sprawowanej przez kilka istotnych agend państwowych. Najważniejszą z nich jest Ministerstwo Handlu Zagranicznego i Przemysłu, które odegrało główną rolę w powojennej modernizacji Japonii, stosując zachęty podatkowe, nisko oprocentowane kredyty i inne bodźce finansowe. Jego podstawowym zadaniem jest wskazywanie przemysłowi japońskiemu dróg rozwoju. Ponadto jest ono konsultantem innych agend rządowych oraz odpowiada za dostarczanie środków finansowych dla preferowanych gałęzi przemysłu oraz jest uprawnione do zapewniania licencji i patentów. Drugą na wół niezależną agendą ministerstwa jest Agencja Nauk Przemysłowych i Technologii, odpowiedzialna za rozwój technologii oraz zbieranie danych o ważnym dla Japonii naukowym i technicznym rozwoju w innych krajach²⁹.

Agencja Planowania Gospodarczego, utworzona w 1955 r., stanowi trzecią niezwykle istotną instytucję państwową wpływającą na gospodarkę Japonii. Planowanie japońskie ma charakter bardziej wskaźnikowy niż nakazowy, jednak jego skuteczność jest bardzo wysoka. Jest ona wynikiem specyficznej metody planowania stosowanej w Japonii, gdzie plany są efektem konsensusu przedstawicieli czterech najistotniejszych grup: rządu, biznesu, świata pracy i świata nauki. Uzgodniony plan jest zobowiązaniem wszystkich uczestniczących w jego przygotowaniu, co zapewnia skuteczność japońskiej polityce rozwoju³⁰.

Oceniając efektywność japońskiego systemu ekonomicznego, trzeba podkreślić wysoką stopę wzrostu gospodarki japońskiej (do początku lat 90. produkt krajowy brutto rósł dwukrotnie szybciej niż w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych), a także dużą jej konkurencyjność. Dodać do tego należy bardzo niską stopę bezrobocia (do połowy lat 90. średnio poniżej 2,5%; w ostatnich latach 3,5% do 5,5%) i minimalną inflację. Charakterystyczny dla Japonii jest także egalitarny podział dochodów — udział najbiedniejszych 20% społeczeństwa w całości dochodów jest najwyższy na świecie (10,6%) i ponad dwukrotnie wyższy niż w USA. Pod tym względem Japonia wyprzedza nawet kraje skandynawskie. Z ba-

²⁸ S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 164.

²⁹ *Japan's Economic Outlook 2007–2008*, Mitsubishi Research Institute, November 2007, <http://www.mri.co.jp/REPORT/ECONOMY/2007/er071103.pdf>.

³⁰ S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 175.

dań wynika przy tym, że szczególnie wpływ na egalitarność dochodów ma japoński system podatkowy³¹.

Mimo wielu studiów poświęconych fenomenowi zwolnienia wzrostu gospodarki japońskiej nie ma zgodności co do przyczyn tego stanu. Zwraca się uwagę na fakt, że reakcja rządu na kryzysy rynku finansowego i nieruchomości w latach 90. nastąpiła zbyt późno. W 1997 r. z kolei rząd istotnie zwiększył podatki, powodując recesję gospodarki. Reakcja na kryzys rynku finansowego była zbyt ostra (zbyt wielka wyżka stopy procentowej) i zbyt długa. Z kolei obniżenie stóp przyszło za późno, gdyż deflacja obniżyła ich skuteczność³².

Porównanie

Badane kraje są znacznie zróżnicowane pod względem historii. Widoczne jest to w stosowanej strategii gospodarczej. Strategia „doganiania”, stosowana przez Japonię, Niemcy, różni się zdecydowanie od strategii „innowacji” i wczesnej industrializacji, wprowadzonej w Stanach Zjednoczonych. Obie są bardzo logiczne, ale dostosowane do odmiennych okoliczności. Szczegółowe porównanie stosowanych strategii zawiera poniższa tabela³³.

Tab. 1. Porównanie Stanów Zjednoczonych, Niemiec i Japonii

	Stany Zjednoczone	Niemcy i Japonia
Czynnik czasu	Wczesna industrializacja	Późna industrializacja
Strategia rozwoju	Innowacja obejmująca szeroki zakres przedsiębiorczości i zarządzania	Postęp w sektorach technologicznych uważanych za najwartościowsze
Historyczna rola rządów	W zasadzie nieświadome nowych zjawisk w dziedzinie biznesu. Interweniują po fakcie, w celu „zreformowania” twórców zysku; ci ostatni pełnią funkcję doradców w stosunku do reformatorów	W zasadzie świadome mocnych stron państw przodujących w dziedzinie gospodarki, współpracują przed faktem, ułatwiając industrializację i pełniąc funkcję konstruktywną
Edukacja	Bardzo ogólna z naciskiem na nauki ścisłe i studia w dziedzinie zarządzania	Skoncentrowana na skutecznych technologiach i nauce stosowanej w kluczowych sektorach

³¹ *Gospodarka Japonii*, CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html>.

³² S.G. Kozłowski, *op. cit.*, s. 177.

³³ Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, Kraków 2003, s. 212.

Cd. tab. 1

Ekonomia	Podzielona między makroekonomię i mikroekonomię	Zorganizowana wokół mezoekonomiki (dynamiki poszczególnych gałęzi przemysłu i sektorów)
Polityka Socjalna	Zacofana w stosunku do innowacji. Rząd może podejmować próby nałożenia na biznes działających wstecz „obciążeń” socjalnych	Włączona na zasadzie zgodności w działanie na rzecz industrializacji. Rząd traktuje przywileje socjalne jako podstawę zyskiwania aprobaty społecznej
Stosunki pracy	Zwykle niedobre, ponieważ kraje rozwijające się wywierają nacisk w postaci niskich kosztów siły roboczej, co prowadzi do prób zmniejszenia wynagrodzeń	Zwykle dobre, ponieważ rozwój zaczyna się od niskich wynagrodzeń, które podnosi się stopniowo w miarę doganiania i prześcigania krajów przodujących
Filozofia rozwoju	Leseferizm, wolny handel i anglo-amerykański empiryzm w stosunku do popytu rynkowego oraz unikanie wielkich projektów i „zwycięzców z wyboru”	Konkurencja kierowana, wczesna protekcja i technologia — logika celów już osiągniętych przez gospodarki wiodące prym. Kluczowe nisze i „wybór nauczycieli”
Przejście od feudalizmu	Powolne, przeważnie zakończone. Przemysł zbudowany na bazie wartości klasy średniej — indywidualizmu i osobistych korzyści	Szybkie i częściowo niezakończony. Przemysł zbudowany na bazie zbiorowych pojęć feudalnych zobowiązań i wzajemności
Koncepcja finansowania przemysłu	Dominacja niepewnego krótkoterminowego rynku akcji i podejmujących ryzyko jednostek dążących do szybkiego zysku, ograniczona wiedza, nietrwałe związki	Dominacja długoterminowego finansowania bankowego i zorientowanych na mniej ryzykowny przemysł instytucji, mniejsza niepewność, głębsza wiedza, bliższe więzi

Źródło: Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, Kraków 2003, s. 214–215.

Pod względem gospodarczym Niemcy, Japonia i Stany Zjednoczone różnią się znacznie od siebie. Niemcy i Stany Zjednoczone to kraje uniwersalistyczne w odróżnieniu od partykularystycznej Japonii. Stany Zjednoczone są analityczne i indywidualistyczne, w Niemczech natomiast dominuje duch syntezy i kolektywizmu. W Niemczech i Japonii proces tworzenia bogactwa przejawia się w postaci wysoce skodyfikowanego systemu gospodarczego, w którym państwo i przedsiębiorstwo prywatne współpracują ze sobą, rozwijając i kierując działania w sferze biznesu na skalę niespotykaną w kulturach indywidualistycznych. W krajach tych wiele decyzji gospodarczych podejmuje się na poziomie mezoekonomicznym, gdzie wspólnie działają grupy pracowników, grupy finansowe, przemysłowe oraz rząd. Jest to poziom aktywności gospodarczej, który niemal nie istnieje w Stanach Zjednoczonych. Niemcy i Japonia dążą do innowacji głównie w sekto-

rach uznanych za kluczowe dla rozwoju kraju, w Stanach Zjednoczonych innowacyjność dotyczy całej gospodarki³⁴.

Ocena państw w rankingach konkurencyjności i wolności gospodarczej

Tradycyjne badania dotyczące wzrostu gospodarczego koncentrowały się na bezpośrednich przyczynach wzrostu, takich jak akumulacja kapitału (fizycznego i ludzkiego) oraz wpływ polityki makroekonomicznej i strukturalnej. Najnowsze prace próbują natomiast wyjaśnić różnicę w poziomie dochodów i wielkości wzrostu gospodarczego, wskazując na znaczenie jakości instytucji³⁵.

Rola państwa w gospodarce jest często uwzględniana w rankingach konkurencyjności i efektywności gospodarczej. Światowe Forum Ekonomiczne (WEF) od 1979 r. publikuje co roku *Raport o globalnej konkurencyjności* analizujący mocne i słabe strony funkcjonowania gospodarek³⁶. Zdaniem ekspertów WEF konkurencyjność zależy od działań rządu, który wywiera wpływ na możliwości rozwoju gospodarki poprzez politykę edukacyjną, zakupy rządowe, regulacje importu itp.³⁷

World Economic Forum za podstawę analiz przyjmuje dwanaście wskaźników, które obejmują między innymi³⁸:

- instytucje (18 kryteriów): konkurencja przedsiębiorstw, jakość instytucji prawnych, stopy podatków od płac itp.;

- stabilność makroekonomiczną (5 kryteriów): inflacja, dług publiczny, deficyt/nadwyżka budżetowa itp.;

- sprawność rynku (15 kryteriów): jakość polityki antymonopolowej, podatki, ilość procedur i czas potrzebny, aby zacząć biznes, doświadczenie konsumentów itp.;

- sprawność rynku pracy (10 kryteriów): koszty pracy i zwolnień, płace i produktywność, drenaż mózgów itp.;

- finanse (9 kryteriów): konkurencja na rynku finansowym, proporcje między krajowymi oszczędnościami a inwestycjami, pozycja uzyskana w rankingach międzynarodowych opartych na szacunkach ryzyka inwestycyjnego itp.

³⁴ *Ibidem*, s. 211.

³⁵ M. Brzozowski *et al.*, *Instytucje a polityka makroekonomiczna i wzrost gospodarczy*, Warszawa 2006, s. 20.

³⁶ *World Economic Forum*, ze strony internetowej: http://www.weforum.org/en/media/Latest%20Press%20Releases/PR_GCR082.

³⁷ *Konkurencyjność polskiej gospodarki w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, red. P. Bożyk, Warszawa 2004, s. 15.

³⁸ *The Global Competitiveness Report 2010–2011* ze strony internetowej: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

Innym rankingiem zwracającym uwagę na rolę państwa jest World Competitiveness Yearbook (WCY) publikowany corocznie od 1989 r. przez Instytut Rozwoju Ekonomicznego (IMD) w Lozannie. World Competitiveness Yearbook podkreśla dwa główne elementy konkurencyjności kraju: biznesowy i wzrostowy. Aktualnie WCY dzieli otoczenie konkurencyjne kraju na cztery grupy czynników: ekonomiczne wyniki kraju, efektywność państwa (rządu, administracji), efektywność przedsiębiorstw, jakość infrastruktury³⁹.

Zgodnie z teorią liberalizmu państwo jest tym bardziej efektywne, im większy jest poziom wolności gospodarczej. Zgodnie z tym założeniem ocenę roli państwa stanowić mogą także rankingi wolności gospodarczej. Jednym z nich jest publikowany od 1996 r. Ranking Fraser Institute, który jest wynikiem pracy ponad stu wybitnych uczonych, w tym kilku laureatów Nagrody Nobla, reprezentujących takie dziedziny wiedzy, jak: ekonomia, nauki polityczne, prawo i filozofia⁴⁰.

Pomiar wolności ekonomicznej opiera się na analizie pięciu obszarów aktywności gospodarczej. Im mniejszy udział i aktywność państwa, tym wyższa ocena wolności ekonomicznej. Metoda opiera się na kilkudziesięciu wskaźnikach o skali od 0 do 10.

Obszary analizy to:

- ocena działań rządów w zakresie wydatków, polityki podatkowej i wspierania przedsiębiorczości;
- system prawny i ochrony prawa własności;
- stabilność polityki walutowej;
- międzynarodowe stosunki gospodarcze i sposób traktowania cudzoziemców;
- regulacje dotyczące kredytów, zatrudnienia i działalności gospodarczej⁴¹.

Innym dokumentem oceniającym wolność gospodarczą jest raport nowojorskiej fundacji Heritage Foundation sporządzony przy udziale „The Wall Street Journal”. Celem raportu jest wykazanie relacji, jakie zachodzą między wolnością gospodarczą a dobrobytem. Fundacja w corocznych rankingach definiuje wolność gospodarczą jako „brak państwowych ograniczeń lub państwowego przymusu w stosunku do produkcji, dystrybucji i konsumpcji poza tymi, które są wymagane dla ochrony i utrzymania samej wolności”⁴².

Do pomiaru wolności gospodarczej kraju autorzy indeksu wykorzystują 50 zmiennych niezależnych pogrupowanych według 10 kategorii czynników. Możliwa maksymalna ocena wynosi 100 punktów. Im funkcjonowanie gospodarki w danym obszarze jest bardziej liberalne, tym punktacja wyższa. Wskaźniki badane przez Heritage Foundation to:

³⁹ *World Competiveness Yearbook Methodology*, ze strony: <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/index.cfm>.

⁴⁰ *Konkurencyjność polskiej gospodarki...*, s. 25.

⁴¹ *Polska — raport o konkurencyjności 2006. Rola innowacji w kształtowaniu przewag konkurencyjnych*, red. M.A.Weresa, Warszawa 2006, s. 253.

⁴² *Ibidem*.

- 1) polityka handlowa;
- 2) system podatkowy;
- 3) oddziaływanie państwa na gospodarkę;
- 4) polityka pieniężna;
- 5) inwestycje zagraniczne, swoboda przepływu kapitału;
- 6) system bankowy i finansowy;
- 7) wolność działalności gospodarczej;
- 8) ochrona praw własności;
- 9) korupcja;
- 10) rynek pracy⁴³.

Ocena działalności państwa w Stanach Zjednoczonych, Niemczech i Japonii w rankingach konkurencyjności i wolności gospodarczej

The Global Competitiveness Report 2010–2011

W rankingu *The Global Competitiveness Report 2010–2011* zbadano konkurencyjność 139 państw. Stany Zjednoczone, Niemcy i Japonia uzyskały bardzo podobne wyniki i zajęły kolejno: czwarte, piąte i szóste miejsce.

Tab. 2. USA, Niemcy i Japonia w *The Global Competitiveness Report 2010–2011*

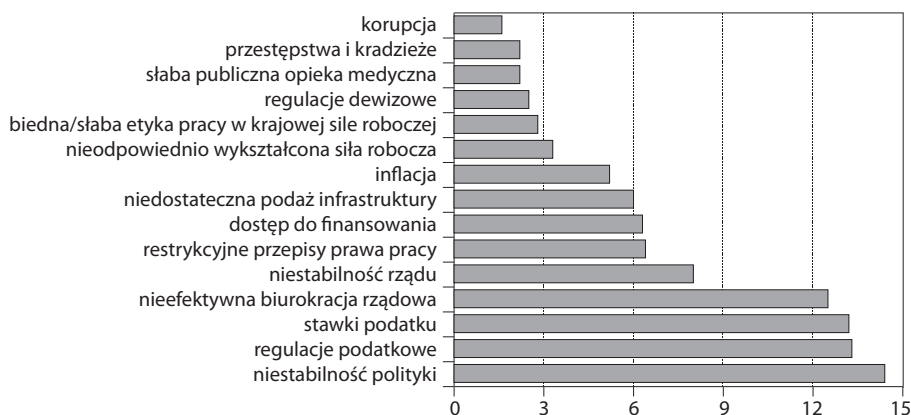
Kraj	Miejsce w rankingu 2010–2011	Miejsce w rankingu 2009–2010
USA	4	2
Niemcy	5	7
Japonia	6	8

Źródło: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

Stany Zjednoczone spadły z drugiego na czwarte miejsce. Największymi atutami Ameryki są niezwykle innowacyjne firmy, współpraca uniwersytetów z sektorem R&D. Ponadto bardzo dobrze oceniany jest rynek pracy (4 miejsce wśród wszystkich krajów) charakteryzujący się łatwością i przystępnością zatrudniania pracowników oraz znacznej elastyczności płac. Brak stabilności ekonomicznej to największa słabość gospodarki amerykańskiej. W kontekście niedawnego kryzysu gospodarczego oczywiste jest, że wytyczenie jasnej strategii naprawczej będzie ważnym krokiem we wzmacnianiu konkurencyjności kraju w przyszłości.

⁴³ *Ibidem*, s. 252.

Inne słabości amerykańskiej gospodarki to: dostęp do finansowania, nieefektywna biurokracja rządowa, regulacje i stawki podatkowe, inflacja. Wszystkie te czynniki są bezpośrednio związane z rolą państwa w gospodarce⁴⁴.

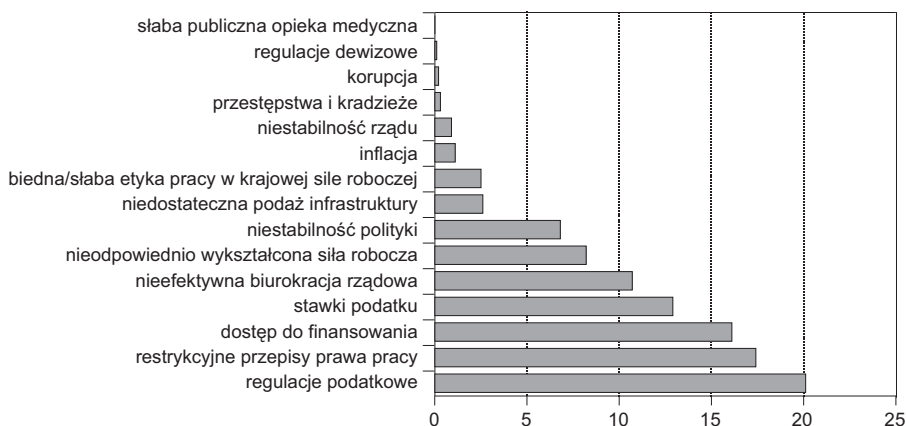
Rys. 1. Najbardziej problematyczne czynniki prowadzenia działalności gospodarczej w USA (% odpowiedzi)

Źródło: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

W ogólnym rankingu Niemcy przesunęły się o dwie pozycje — z siódmej na piątą. Otoczenie makroekonomiczne zanotowało największy wzrost w porównaniu z innymi rozwiniętymi gospodarkami (z 30. na 23. pozycję). Mocną stroną niemieckiej gospodarki jest zajmująca 2. miejsce w ogólnym rankingu infrastruktura, szczególnie infrastruktura transportowa, telefoniczna i elektryczna. Rynek dóbr jest efektywny, z rozwiniętą konkurencją i skuteczną polityką antymonopolową. Zarazem jednak niemiecki rynek pracy pozostaje sztywny — występuje brak elastyczności w ustalaniu płac oraz wysokie koszty zwalniania z pracy. Podobnie jak w Stanach Zjednoczonych słabą stroną systemu są stawki podatku oraz regulacje podatkowe, a także nieefektywna biurokracja rządowa⁴⁵.

⁴⁴ *The Global Competitiveness Report 2010–2011*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

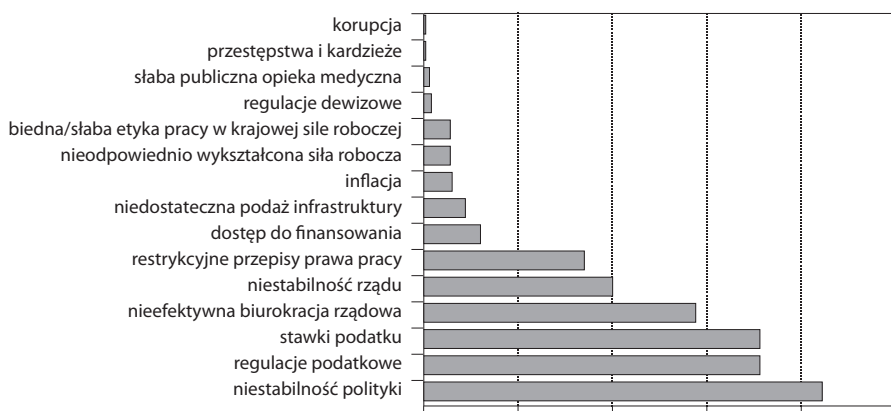
⁴⁵ *The Global Competitiveness Report 2010–2011*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

Rys. 2. Najbardziej problematyczne czynniki prowadzenia działalności gospodarczej w Niemczech

Źródło: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

Wysokie miejsce Japonii w rankingu wynika z tego, że największe obszary jej osłabienia (niestabilność makroekonomiczna i słabość w sektorze bankowym) stały się obecnie problemem innych krajów. Japonia od wielu lat jest najbardziej innowacyjnym państwem na świecie, z dużymi wydatkami na R&D oraz wykwalifikowanym kapitałem ludzkim. Największą słabością japońskiej gospodarki jest natomiast słabość makroekonomiczna kraju z wysokim deficytem budżetowym oraz jednym z największych na świecie poziomem długu publicznego. Inne słabości japońskiej gospodarki to: wysokie stawki podatku oraz regulacje podatkowe, nieefektywna biurokracja rządowa, niestabilność rządu oraz restrykcyjne prawo pracy⁴⁶.

Rys. 3. Najbardziej problematyczne czynniki prowadzenia działalności gospodarczej w Japonii

Źródło: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

⁴⁶ *The Global Competitiveness Report 2010–2011*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

World Competitiveness Report IMD

Co roku Instytut Rozwoju Ekonomicznego (IMD) w Lozannie publikuje raport na temat międzynarodowej konkurencyjności. Bada w nim między innymi różnicę pomiędzy efektywnością rządu i przedsiębiorstwa. Wszystkie trzy badane kraje znajdują się w pierwszej dziesiątce krajów, w których różnica ta jest największa. W swoim badaniu IMD zadaje pytanie: „Czy państwa mają taki rząd, na jaki zasługują?”. Analiza poniższych wyników pozwala odpowiedzieć na to pytanie negatywnie.

Tab. 3. Efektywność rządu a efektywność przedsiębiorstwa

	Efektywność rządu	Efektywność przedsiębiorstw	Różnica
Japonia	50	27	–23
USA	19	10	–9
Niemcy	24	16	–8

Źródło: http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/GE_BE_gap.pdf.

Wnioski z powyższego wykresu są następujące:

- ogólny wysoki wskaźnik konkurencyjności wynika głównie z efektywności przedsiębiorstw;
- w większości rozwiniętych krajów efektywność rządu jest dużo mniejsza niż efektywność rynku;
- aby zwiększyć w przyszłości międzynarodową konkurencyjność, należy przeprowadzić szereg reform mających na celu zwiększenie efektywności rządu.

Ranking wolności ekonomicznej Heritage Foundation

Wolność gospodarcza wpływa pozytywnie na konkurencyjność gospodarek. Rozmiar wolności gospodarczej wynika ze specyfiki systemu gospodarczego oraz działalności państwa. Heritage Foundation, oceniając wolność gospodarczą, bierze pod uwagę 10 czynników, których suma tworzy całościowy wynik (zob. tab. 4).

Tab. 4. Wskaźnik wolności gospodarczej Heritage Foundation

Miejsce w rankingu	Kraj	Wskaźnik wolności gospodarczej	Wskaźnik zmian w porównaniu z rokiem poprzednim
9	USA	77,8	–0,2
20	Japonia	72,8	–0,1
23	Niemcy	71,8	0,7

Źródło: <http://www.heritage.org/index/>.

Wszystkie badane kraje znajdują się wysoko w rankingu wolności gospodarczej, widać jednak nieznaczną przewagę Stanów Zjednoczonych. Amerykańska gospodarka stoi przed ogromnym wyzwaniem. Wysokie wydatki państwowe spowodowały wzrost długu publicznego i brak pewności biznesowej. Interwencyjonistyczna odpowiedź na kryzys gospodarczy spowodowała zmniejszenie konkurencyjności oraz wolności gospodarczej. Bieżące zmiany w przepisach (dotyczące głównie ochrony zdrowia i przepisów finansowych), w połączeniu ze zmniejszeniem zaufania do polityki rządu, zniechęcają przedsiębiorczość i dynamiczne inwestycje w sektorze prywatnym⁴⁷.

Japonia osiąga dobre wyniki w 10 badanych wskaźnikach wolności gospodarczej, szczególnie w kategoriach: wolność działalności gospodarczej, prawa własności i wolność od korupcji. Jednak gospodarka ta boryka się z wieloma wyzwaniami, próbując pobudzić swoją gospodarkę, która jest obecnie w stanie stagnacji. Duży i rosnący dług publiczny odcisnął swoje piętno na sektorze prywatnym, uniemożliwiając bardziej dynamiczny rozwój. System finansowy jest nowoczesny i dobrze rozwinięty, ale nadal jest podmiotem rosnącej ingerencji politycznej. System podatkowy także jest oceniany negatywnie. Mimo że nastawiona na eksport gospodarka japońska od dawna czerpie korzyści z handlu światowego, Japonia pozostaje w tyle w realizacji dwustronnych umów handlowych⁴⁸.

Pomimo trudnej sytuacji w gospodarce globalnej Niemcy nadal są jedną z najbardziej rozbudowanych i dynamicznych światowych gospodarek. Swoboda działalności gospodarczej i wolności inwestycyjne są dobrze oceniane. Długoterminowa konkurencyjność i wzrost przedsiębiorczości są wspierane dzięki otwartości na globalny handel oraz dobrze chronionych praw własności. Globalny kryzys miał negatywny wpływ na finanse publiczne i wzrost gospodarczy⁴⁹.

Zakończenie

W nauce światowej panuje jednoznaczny pogląd co do wyższości systemu rynkowego nad alternatywnymi rozwiązaniami. System gospodarki rynkowej okazuje się najbardziej sprawnym, najbardziej dostosowanym do sprostania wyzwaniom przyszłości. Zasadniczym problemem ekonomii jest jednak zakres interwencji państwa — oddziaływanie na rzeczywistość ekonomiczną, zakres regulowania i kontrolowania sfery gospodarczej.

Badane w pracy gospodarki, choć na podobnym poziomie rozwoju, charakteryzują się innym zakresem interwencji państwa w tej dziedzinie. Trudno jed-

⁴⁷ 2011 *Index of Economics Freedom — USA*, <http://www.heritage.org/index/Country/UnitedStates>.

⁴⁸ 2011 *Index of Economics Freedom — Japan*, <http://www.heritage.org/index/Country/Japan>.

⁴⁹ 2011 *Index of Economics Freedom — Germany*, <http://www.heritage.org/index/Country/Germany>.

noznacznie odpowiedzieć, który z tych systemów jest najbardziej sprawny, gdyż każdy z nich kształtowany jest pod wpływem innej historii, tradycji, kultury, religii i mentalności różnych społeczeństw.

Aktywność państwa w gospodarce amerykańskiej obejmuje głównie finanse publiczne i powiązaną z nimi politykę fiskalną, politykę monetarną oraz regulację i kontrolę aktywności gospodarczej. Państwo jest też największym amerykańskim pracodawcą. Ciężko jest powiązać pozycje gospodarki amerykańskiej z systemem ekonomicznym ze względu na duży napływ ludności imigracyjnej, który zapewnia Stanom Zjednoczonym możliwość korzystania z wykwalifikowanej siły roboczej bez ponoszenia kosztów wykształcenia. Z kolei w Niemczech podstawowym zadaniem państwa jest ochrona konkurencji, która obok prywatnej własności jest podstawową cechą porządku gospodarczego. Państwo powinno także ograniczać cykle koniunkturalne, bronić wartości pieniądza, zapewniać świadczenia socjalne i dostarczać dobra publiczne. Niemcy posiadają jeden z najbardziej rozwiniętych na świecie system zabezpieczenia społecznego. Natomiast japoński system ekonomiczny jest połączeniem niezależnych prywatnych przedsiębiorstw ze znacznym stopniem państwowej kontroli sprawowanej przez kilka znaczących agend państwowych, między innymi Ministerstwa Handlu Zagranicznego i Przemysłu, Agencji Nauk Przemysłowych i Technologii oraz Agencji Planowania Gospodarczego.

Stany Zjednoczone, Niemcy i Japonia osiągają dobre wyniki w rankingach międzynarodowej konkurencyjności. Jednak istnieje wiele czynników wpływających negatywnie na te wskaźniki. Największymi słabościami badanych gospodarek są: brak stabilności ekonomicznej, nieefektywna biurokracja rządowa, regulacje i stawki podatkowe oraz wielkość deficytu i długu publicznego. Ponadto we wszystkich badanych krajach efektywność rządu jest znacznie niższa od efektywności rynku. Wskaźnik wolności gospodarczej w badanych krajach jest stosunkowo wysoki, ale we wszystkich widoczna jest rola państwa.

Można stwierdzić, że zawodność państwa wpływa negatywnie na sprawność i konkurencyjność systemów gospodarczych. Badane gospodarki należą do najbardziej konkurencyjnych na świecie, jednak, aby ten poziom utrzymać w przyszłości, niezbędna jest praca w celu wyeliminowania negatywnych skutków działalności państwa.

Bibliografia

- Bartnicki A., Critchlow D.T., *Historia Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
- Brzozowski M. *et al.*, *Instytucje a polityka makroekonomiczna i wzrost gospodarczy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.
- The Global Competitiveness Raport 2010–2011*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.
- Gospodarka Japonii*, CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html>.

- Gospodarka Stanów Zjednoczonych*, CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html>.
- Grzywacz W., Joźwiński I., *Współczesne uwarunkowania i tendencje polityki ekonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.
- Hampden-Turner Ch., Trompenaars A.T., *Siedem kultur kapitalizmu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.
- Hockuba Z., *Droga do spontanicznego porządku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
- Jakóbk W., *Zmiany systemowe a struktura gospodarki w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Japan — PATTERNS OF DEVELOPMENT*, <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-7176.html>.
- Japan's Economic Outlook 2007–2008*, Mitsubishi Research Institute, November 2007, <http://www.mri.co.jp/REPORT/ECONOMY/2007/er071103.pdf>.
- Kaczmarek T.T., *Zasady porządku w gospodarce rynkowej. Rola państwa*, Difin, Warszawa 2004.
- Kaja J., *Polityka Gospodarcza. Wstęp do teorii*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2007.
- Karpiński A., *Zakres interwencji państwa we współczesnych gospodarkach rynkowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.
- Konkurencyjność polskiej gospodarki w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, red. P. Bożyk, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Informatyczna, Warszawa 2004.
- Kozłowski S.G., *Systemy ekonomiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.
- Lamentowicz W., *Państwo współczesne*, WSiP, Warszawa 1996.
- Markowski K., *Rola państwa w gospodarce rynkowej*, PWE, Warszawa 1992.
- North D.C., *Government and the American Economy. A New History*, The University of Chicago Press, Chicago 2007.
- North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Polska — raport o konkurencyjności 2006. Rola innowacji w kształtowaniu przewag konkurencyjnych*, red. M.A. Weresa, Instytut Gospodarki Światowej SGH, Warszawa 2006.
- Pysz P., *Spoleczna gospodarka rynkowa: ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Spoleczna gospodarka rynkowa*, red. R.W. Włodarczyk, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
- Wogau K. von, *Spoleczna gospodarka rynkowa — model dla Europy: od euro do europejskiego rynku lokalnego*, Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice 2000.
- World Competiveness Yearbook Methodology*, <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/index.cfm>.
- World Economic Forum*, http://www.weforum.org/en/media/Latest%20Press%20Releases/PR_GCR082.
- 2011 Index of Economics Freedom — Germany*, <http://www.heritage.org/index/Country/Germany>.
- 2011 Index of Economics Freedom — Japan*, <http://www.heritage.org/index/Country/Japan>.
- 2011 Index of Economics Freedom — USA*, <http://www.heritage.org/index/Country/UnitedStates>.

Artykuł powstał w ramach projektu Rozwój potencjału i oferty edukacyjnej Uniwersytetu Wrocławskiego szansą zwiększenia konkurencyjności Uczelni współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki.